

SMULKIŲ ŪKININKŲ ŪKIŲ SITUACIJA IR PROBLEMATIKA

Paulius ŠILKAITIS, Vytauto Didžiojo universiteto Žemės ūkio akademija Bioekonomikos plėtros fakultetas, el. paštas: paulius.silkaitis@vdu.lt

Santrauka

Pagrindinis straipsnio tikslas – atskleisti smulkųjų ūkių situaciją Lietuvoje ir išskirti pagrindines problemas, su kuriomis susiduria smulkūs ūkiai. Kiekvienam darbo uždaviniui spręsti buvo naudoti skirtingi tyrimo metodai ir informacijos šaltiniai: mokslinės literatūros analizė, grafinis vaizdavimas, apibendrinimas. Analizuojant gautus rezultatus ir išvadas, pastebėta, kad bėgant metams žemės ūkio sektorius labai pakito. Smulkųjų ūkininkų vis mažėja dėl didelės konkurencijos ir mažų pajėgumų, o vidutiniai ir stambesnieji ūkiai dar labiau didina savo ūkių apimtis. Taip pat, apibendrinant problemas, su kuriomis susiduria smulkūs ūkiai, pastebėta, kad pagrindinės yra susijusios su per mažomis gamybos apimtimis, investicijų trūkumu, per mažu dirbamu žemės plotu bei socialiniais veiksniais.

Reikšminiai žodžiai: žemės ūkis, smulkūs ūkiai, problematika, ūkių situacija

Įvadas

Smulkūs ūkiai yra svarbi žemės ūkio gamybos dalis net išsivysčiusiuose šalyse. V. Ricciardi ir kt. (2018), W. Terlau ir kt. (2019) teigimu, smulkūs ūkininkų ūkiai labai svarbūs užtikrinant pasaulinį aprūpinimą maistu. Tačiau ne tik maisto aprūpinimo grandinėje jų indėlis yra svarus. Smulkūs ūkininkų ūkiai atlieka svarbų vaidmenį tiekiant ir neprekinės gėrybes visuomenei, tokias kaip biologinės įvairovės išsaugojimas, kaimo vietovių gyvybingumo palaikymas, kultūrinio identiteto išsaugojimas, saugaus vietos maisto tiekimas.

Tyrėjų (Terau ir kt., 2019; Knapik, 2020) teigimu, ūkininkų ūkių struktūrą lemia kiekvienos šalies ekonominės, gamtinės bei istorinės sąlygos. Lietuvoje istoriškai susiformavusios gilios žemės ūkio vystymo tradicijos. Kaimo vietovėse gyvena apie trečdalis šalies gyventojų. Žemės ūkyje dirba apie 6,3 proc. visų Lietuvos užimtųjų (Lietuvos statistikos departamentas, 2016). Kaimo vietovėse gyvenančių darbingo amžiaus žmonių užimtumo žemės ūkyje dalis dar didesnė.

Kaip ir bet kokiam versle, taip ir ūkiuose, ūkininkams vis atsiranda nenumatytų problemų, kurios stabdo jų veiklą ar neleidžia efektyviai dirbti. Klimato pokyčiai, žaliavų bei produktų kainų kintamumas vis labiau paliečia Lietuvoje ūkininkus, o labiausiai nukenčia smulkūs ūkiai. Tai gali būti dėl to, kad jų derliai yra gerokai mažesni, gaunamos mažesnės išmokos, todėl būtent smulkiems ūkininkams yra labai svarbu turėti tinkamą strategiją, kuria vadovaujantis, galėtų plėsti ūkį ir taip jaustis tvirčiau esamoje rinkoje (Girdžiūtė ir Slavickienė, 2011).

Tyrimo tikslas – išanalizuoti smulkųjų ūkininkų ūkių situaciją Lietuvoje ir identifikuoti jų vystymą ribojančius veiksnius.

Darbo uždaviniai

1. Atskleisti smulkųjų ūkininkų ūkių būklę Lietuvoje;
2. Identifikuoti jų vystymą ribojančius veiksnius.

Tyrimų objektas ir metodai

Mokslinėje literatūroje (Kazakevičius, 2007; Jurkėnaitė, 2013; Freguin-Gresh et al., 2013; Stepien ir kt., 2020) nėra vieningo sutarimo apibūdinant smulkųjų ūkininko ūkį. Skirtinguose šaltiniuose smulkūs ūkininkų ūkiai apibūdinami kriterijais: pagal turimą žemės ūkio plotą, pagal pajamas, darbo jėgos indėlį, parduodamos produkcijos kiekį, ūkio sąnaudas. Šiame straipsnyje smulkio ūkininko ūkiu laikomas ūkis, turintis iki 10 ha žemės ūkio naudmenų. Smulkųjų ūkininkų ūkių situacija Lietuvoje vertinta remiantis antriniais informacijos šaltiniais – LR statistikos departamento prie LRV (ūkių veiklos rezultatai, 2020) skelbiama informacija bei žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro teikiamais duomenimis (Žemės ūkis..., 2022) Statistinių duomenų analizė apima 2017–2021 metų laikotarpį.

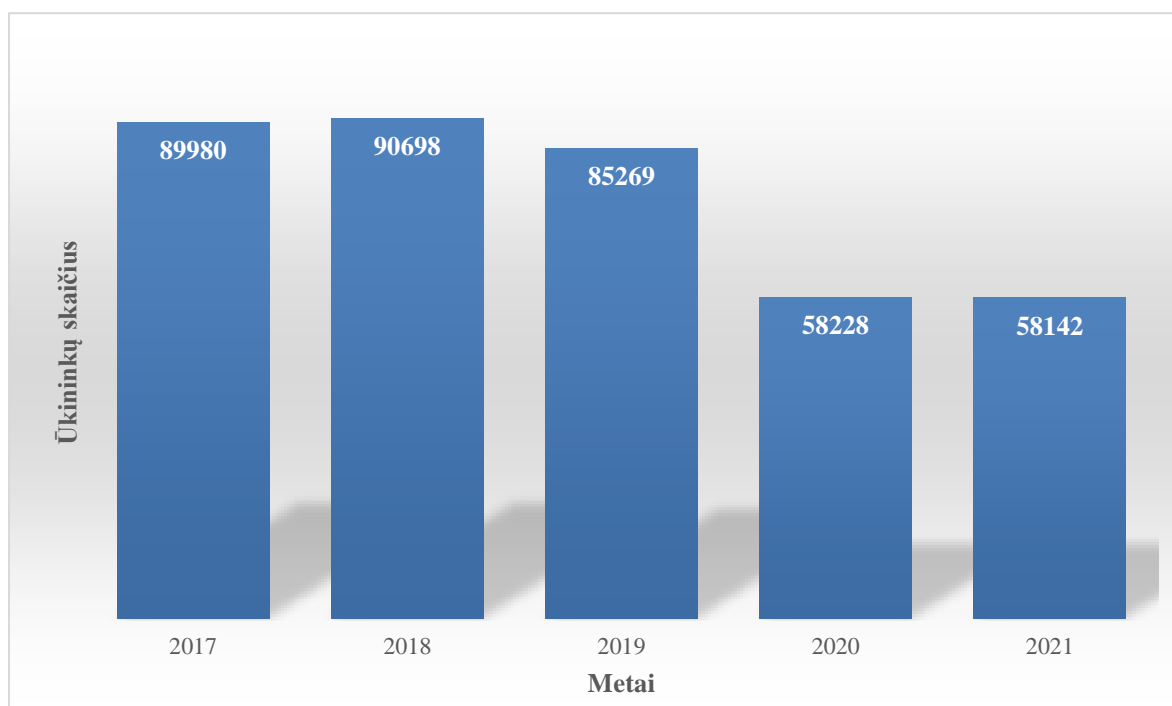
Analizės rezultatai pagrindžiami mokslinės literatūros, informacinių šaltinių analizės, grafinio vaizdavimo, palyginimo metodais.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Smulkųjų ūkių situacija Lietuvoje

Iki 10 ha žemės ūkio naudmenų turintys ūkininkų ūkiai Lietuvoje sudaro apie 73 procentus visų ūkių. (Lietuvos žemės ūkis...2021). Lietuvoje per pastarąjį dešimtmetį pastebėta ūkininkų ūkių stambėjimo tendencija, tačiau smulkųjų ūkininkų ūkių dalis išlieka ženkli. Lietuvoje per 2017–2021 m. ūkininkų ūkių iki 10 ha skaičius sumažėjo daugiau nei

ketvirtadaliu – nuo 90 iki 58 tūkst. (1 pav.). Analizuojant ūkių struktūros pokyčius pagal valdomą žemės ūkio naudmenų (ŽŪN) plotą, matyti, ūkių, turinčių mažiau kaip 10 ha, skaičius ženkliai sumažėjo 2020 metais (Žemės ūkio informacijos...2020 m.).

1 pav. Ūkininkų ūkių iki 10 ha skaičiaus kitimas Lietuvoje 2017–2021 m.

(Šaltinis: VĮ žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras) <https://ismain.vic.lt/VurapPublic/>

Remiantis informacijos šaltiniu (Žemės ūkio informacijos..., 2020), smulkių ūkininkų ūkių skaičiaus mažėjimą lėmė keletas veiksnių. Visų pirma, dalis vyresnio amžiaus ūkininkų pasitraukė iš prekinės žemės ūkio produkcijos gamybos. Antra, kai kurie žemdirbiai atsisakė deklaruoti plotus dėl geros agrarinės ir aplinkosauginės būklės griežtų reikalavimų.

Smulkūs nespecializuoti ūkiai gamina žemės ūkio produkciją savo šeimos narių poreikiams ir tik labai nedidelę jų dalį parduoda. Šių ūkių tikslas nėra prekinė produkcija. Šiek tiek didesni arba specializuoti ūkiai, turi didesnes galimybes gaminti rinkai prekinę produkciją (Smulkūs ūkiai..., 2004). Dalyje smulkių ūkininkų ūkių gaminamos ir parduodamos žemės ūkio produkcijos didesnę dalį sudaro daržovės, vaisiai, uogos, bulvės, kiaušiniai bei kt. Nors smulkių ūkininkų ūkių skaičius mažėja, tačiau galima teigti, kad yra svarbūs ne tik dėl gaminamų ir teikiamų rinkai žemės ūkio produktų, bet ir dėl kuriamų neprekinųjų gėrybių.

Kadangi smulkūs ūkininkų ūkiai neturi didelės įtakos superkamos žaliavinės produkcijos kainoms ir negali diktuoti sąlygų, vadinasi, yra kur kas sudėtingiau išlikti efektyviems rinkos dalyviams ir vystyti savo veiklą. Todėl turint nedidelį žemės plotą labai svarbu parinkti tinkamus ūkio vystymo sprendimus. Tik tai gali užtikrinti šių ūkininkų ūkių gyvybingumą, kaimo vietovių išsaugojimą.

Smulkių ūkių vystymo problematika

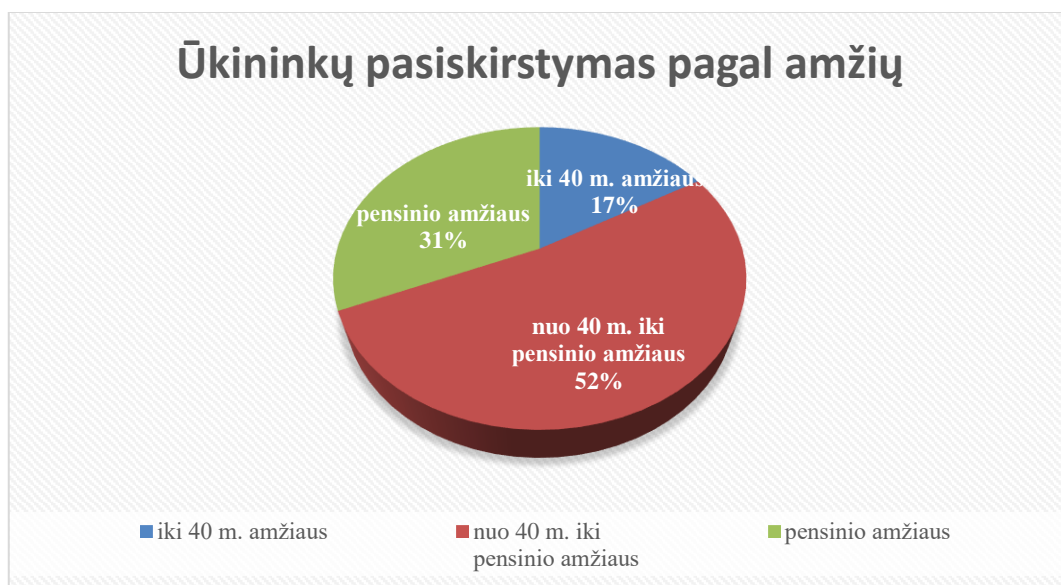
- **Su mažomis gamybos apimtimis susijusios problemos**

Išaugusi žemės ūkio rinka ir konkurencija, didėjanti gamybos išteklių ir darbo jėgos kaina, žemdirbiams keliami vis didesni reikalavimai ir verčiama prisitaikyti prie nuolat besikeičiančių rinkos sąlygų. Pagrindinės smulkiųjų ūkių pirminės gamybos problemos yra ne tik mažas gamybos efektyvumas, bet ir kokybės, higienos, aplinkosaugos bei gyvūnų gerovės standartų įgyvendinimo sunkumai, finansinių lėšų trūkumas gyvuliams pirkti, žemės ūkio technikai įsigyti bei naujoms technologijoms įdiegti. Šie ūkiai, siekdami tapti prekiniais, turi didinti gamybos mastus modernizuodami gamybos procesus, siekti didesnio produktyvumo ir darbo našumo, taip pat smulkių ūkių pieno kaina kur kas mažesnė nei stambiųjų ūkių dėl punktų, jų darbuotojų, šaldytuvų, laboratorijų išlaikymo, tyrimų mokesčių, kurie smulkiems ūkiams labai brangūs, nes jų daug daugiau tenka daryti. (Žemės ūkio struktūros tyrimo rezultatai, 2016).

- **Su ūkininkų amžiumi susijusios problemos**

.Anot žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro pateiktų 2021 m. duomenų, net 27683 ūkininkai Lietuvoje, kurie yra vyresni nei 65 metų, ir 44543 ūkininkai, kurių amžius nuo 40 iki 65 metų. Net 31 proc. ūkininkų vis dar puoselėja ūkį būdami pensijinio amžiaus. Ūkininkaujančių senolių amžius turi neigiamos įtakos jų iniciatyvumui ir norui dirbti didėjančios ES konkurencijos sąlygomis. Tai patvirtina ir žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys, kuriais remiantis apskaičiuota, kad pensijinio amžiaus ūkininkai iš žemės ūkio naudmenų hektaro pelno gauna 20–22 proc.

mažiau, negu jaunesnio amžiaus ūkių šeiminkai. Dauguma smulkių ūkių šeiminkų nejaučia socialinės grėsmės ir poreikio didinti gamybos apimčių bei restruktūrizuoti ūkio (Žemės ūkio struktūros tyrimo rezultatai, 2016).

2 pav. Ūkininkų pasiskirstymas pagal amžių 2021m.

(sudaryta straipsnio autoriaus remiantis VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenimis)

- **Su produkcijos pardavimų ir jo organizavimu susijusios problemos**

Dauguma smulkių ūkių yra orientuoti į pragyvenimą, o jų pagrindinis tikslas – aprūpinti šeimą ir artimuosius maistu, o likusios produkcijos perteklių pateikti rinkai – dažniausiai vietinei. Didžioji dalis smulkių ūkių yra nereguliarūs rinkos gamintojai. Todėl, siekiant bendradarbiauti su didžiaisiais produkcijos perdirbėjais, tarptautinėmis ir mažmeninėmis prekybos įmonėmis, smulkieji ūkininkai susiduria su griežtais maisto saugos ir kokybės standartais. Be to, rinkoje vyrauja stipri konkurencija. Perdirbimo įmonės nelabai noriai bendradarbiauja su smulkiaisiais ūkiais (Hazell 2007).

- **Su investicijomis susijusios problemos**

Smulkūs ūkininkai ypač kenčia dėl finansavimo trūkumo. Finansų sistemos nėra pasirengusios padėti ūkininkams įgyvendinti jų poreikius, kadangi smulkieji ūkiai yra rizikingi ir mažai pelningi. Tačiau tokiems ūkininkams parama yra reikalinga tarpininkavimui ir internalizacijai, kad jie galėtų integruotis į tiekimo grandines. Be to, dauguma smulkiųjų ūkininkų yra neįtraukiami į didžiąją paramos programų dalį, o teikiama parama yra labai kuklios apimties (Pingali, 2002).

Išvados

1. Istorinės aplinkybės lėmė, kad Lietuvoje smulkūs ūkininkų ūkiai sudaro apie 70 proc. visų ūkių, o jų dirbamos žemės dalis sudaro apie 70 proc. visų žemės ūkio naudmenų. Smulkūs nespecializuoti ūkiai dažniausiai gamina žemės ūkio produkciją savo reikmėms, o smulkūs specializuoti gamina prekinę produkciją, tokią kaip uogos, daržovės, bičių produktai, bulvės.

2. Smulkių ūkininkų ūkių vystymąsi riboja nepakankamos, nestabilios pajamos iš žemės ūkio veiklos, jas lemia sąlyginai nedidelės gamybos apimtys. Smulkių ūkių vystymąsi taip pat riboja socialiniai veiksniai, tokie kaip žemesnis vyresnio amžiaus ūkininkų išsilavinimas.

Literatūra

1. Fréguin-Gresh, S., D'Haese, M., Anseeuw, W. 2013. Demystifying contract farming. Evidence from South Africa. *Agrekon*, Vol. 51(3), p. 24–51.
2. Girdžiūtė, L., Slavickienė, A. 2011. Žemės ūkio rizikos ir jų vertinimo modeliai. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, Vol. 3 (27), p. 66–77.
3. Hazell, P., Poulton, C., Wiggins, S. 2007. The future of small farms for poverty reduction and growth. International Food Policy Research Institute, NW, Washington.
4. Lietuvos statistikos departamentas. Žemės ūkio struktūros tyrimo rezultatai. 2016. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=29740>
5. Jurkėnaitė, N. 2013. Lietuvos ūkių demografinis gyvybingumas. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, nr. 35(4), p. 544–53.
6. Kazakevičius, Z. 2007. Žemės ūkio subjektų struktūriniai ir veiklos pokyčiai. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, Nr. 11(4), p. 42–49.

7. Knapik, W., Zliolo, M., Firlej, C. 2020. Management of the Development of Non-Agricultural Small Farm Businesses Towards Care Farms. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management*, Vol. 148, p. 279–292. <https://doi.org/10.29119/1641-3466.2020.148.21>
8. Laumenskaitė, E., Vasiliauskas, A. 2006. Strateginiai pokyčiai ir savivalda organizacijoje. *Ekonomikos teorija ir praktika*, Vol. 1, p. 23–35.
9. Mayerfeld, D. B. 2004. Matter of scale: small farms in the North Central region. *Madison*, p. 1–17.
10. Pingali, P., Traxler, G. 2002. Changing locus of agricultural research: will the poor benefit from biotechnology and privatization trends? *Food Policy*, Vol. 27(3), p. 223–38.
11. Ricciardi, V., Ramankutty, N., Mehrabi, Z., Jarvis, L., Chookolingo, B. 2018. How much of the world's food do smallholders produce? *Global Food Security*, vol. 17, p. 64–72.
12. Smulkūs ūkininkų ūkiai permainų neišvengs. 2004. Prieiga per internetą: <https://www.laei.lt/?mt=mokslo-publikacijos&straipnis=162&meta=2004>
13. Stepien, S., Maican S. 2020. Small farms in the paradigm of sustainable development. *Case studies of selected Central and Eastern European countries*, p. 55–72.
14. Terlau, W., Hirsch, D., Blanke, M. 2019. Smallholder farmers as a backbone for the implementation of the Sustainable Development Goals. *Sustainable Development*, Vol. 27(3), p. 523–29. <https://doi.org/10.1002/sd.1907>
15. Trofimišinas, V. 2007. Sunkios vidutinio ūkio paieškos. *Mano ūkis*, nr. 7, p. 25–27.
16. Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras. Ūkių veiklos rezultatai 2020. Prieiga per internetą: <https://www.vic.lt/wp-content/uploads/2021/12/Ukiu-veiklos-rezultatai-UADT-tyrimo-duomenys-2020.pdf>
17. Lietuvos žemės ūkis faktai ir skaičiai. (2021), 2(28). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=38820>

SITUATION AND PROBLEMS OF SMALL FARMERS

Summary

The main goal is to reveal small farms throughout Lithuania and to highlight the main problems related to the details of the article. Various research methods and information sources were used to solve the tasks of the work: analysis of scientific literature, graphic representation, generalization. Analyzing the obtained results and conclusions, we can see a significant change in the agricultural sector for many years. The number of small farmers is declining due to high competition and low capacity, and medium and larger farms are further expanding their holdings. Also, summarizing the problems with the above details, it was noted that the main ones are related to low production volumes, lack of investment, under-cultivated land area and social factors.

Keywords: agriculture, small farms, problems, farm situation